

Рабаў С.М.

**ПАСЛАННЕ ЖЫГІМОНТА II АЎГУСТА ФРАНЦУЗСКАМУ КАРАЛЮ КАРЛУ IX ВАЛУА:
НОВАЯ КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ БАЛТЫЙСКІХ ВОЙН ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XVI СТАГОДДЗЯ**

Пасланне польскага караля і вялікага князя літоўскага Жыгімонта II Аўгуста (1548–1572) французскаму каралю Карлу IX Валуа (1560–1574), якое захоўваецца ў Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы ў складзе калекцыі П. П. Дуброўскага – важная крыніца для асвятлення польскай палітыкі супрацьдзеяння руска-французскай камерцыі ў Нарве ў 1560-х г. [5; 14, с. 130]. Прызнае адным з ключавых дакументаў дыпламатычнай перапіскі, якая тычыцца як французскай дыпламатыі на поўначы Еўропы сярэдзіны XVI ст., так і ажыццяўлення Жыгімонтам II канцэпцыі «*dominium maris Baltici*», якая складаецца ў ператварэнні Балтыйскага мора ў «*mare clausum*» [15, р. 32–47], пасланне нядаўна было апублікавана на старонках часопіса «*Quaestio Rossica*» [7, с. 1485–1498].

Польска-французскія адносіны актыўна развіваліся ў 1560-я г. Гэта было звязана з падобнымі рэлігійнымі праблемамі, якія былі ўнутры двух дзяржаў: у Францыі пачаліся грамадзянскія войны паміж каталікамі і гугенотамі, а ў Польшчы і Літве пратэстанцкая шляхта і ўмерана настроеныя прадстаўнікі епіскапату патрабавалі ад караля склікання «Нацыянальнага сабора», каб урэгуляваць адносіны паміж двума рознымі канфесіямі [3, с. 68–69, 81, 110–112]. Палітыка, якая праводзілася ў французскім каралеўстве Кацярынай Медычы, рэгенткай і каралевай-маці, накіраваная на прымірэнне двух бакоў канфлікту, актыўна абмяркоўвалася ў польска-літоўскім асяроддзі і многімі ставілася ў прыклад. Вядома, што сам польскі манарх часта абмяркоўваў падзеі, якія адбываліся ў Францыі і ў першай палове дзесяцігоддзя, быў схільны да рашэння склікаць «Нацыянальны сабор». Аднак Францыя ўсё глыбей апускалася ў бездань крывавай рэлігійнай барацьбы, і Жыгімонт II палічыў за лепшае ўстаць на бок папскага нунцыя Джавані Франчэска Коммендоні, якому паведаміў у траўні 1565 г., што лічыць скліканне сабора «смяротнымі лекамі» [11, с. 116–126]. Пры гэтым польскі кароль і яго дарадцы не пераставалі сачыць за падзеямі ў Францыі і, у асаблівасці, за знешне-палітычнымі дзеяннямі французскай кароны. Верагодней за ўсё, апошні Ягелон баяўся страты незалежнасці каралеўства і Вялікага Княства па прычыне прэтэнзій на польска-літоўскі вянец з боку Рурывічаў і Габсбургаў. У 1566 г. вылучаецца ідэя перадачы польскай-літоўскай кароны ў рукі французскага каралеўскага дома пасля смерці бяздзетнага Жыгімонта II [17, с. 251–266]. Французскі прынц уяўляўся ідэальным кандыдатам як для пратэстантаў, так і для каталікоў: Валуа лавіравалі паміж двума супрацьстаялымі лагерамі ўнутры Французскага каралеўства, не даючы займець адной з партый усю паўнату ўлады ў краіне [4, с. 7].

Гэты праект не быў рэалізаваны: Жыгімонт II запатрабаваў ад французскага каралеўскага дома падтрымкі ў яго спрэчцы аб цырыманіяльным першынстве з партугальскім каралём Себасцьянам I (1557–1578), на што Кацярына Медычы не магла пайсці па прычыне існуючага на той момант праекта жаніцтва Себасцьяна I на яе дачкі – Маргарыце дэ Валуа [13, с. 177–197]. Аднак ідэя атрымання польскай-літоўскай кароны французскім прынцам замацавалася ў розуме каралевы-маці. Французскі пасол у Даніі Шарль дэ Данзэ з гэтага часу пільна сачыў за ўнутрыпалітычным станам каралеўства і Вялікага Княства, аж да ўзыходжання на польска-літоўскі трон Генрыка Валезы ў 1573 г. [17, с. 251–266].

Галоўнай супярэчнасцю паміж двума дзяржавамі ў 1560-я г. з’яўлялася пытанне «нарвскага плавання», гандлю з Рускай дзяржавай. Гэта дзесяцігоддзе на Балтыцы адзначылася двума войнамі: руска-літоўскай 1561–1570 гг. і Паўночнай сямігадовай вайной 1563–1570 гг., дзе альянс, які склаўся з Даніі, Польшчы і Любека супрацьстаяў шведскаму каралеўству. Бітвы вяліся не толькі на сушы, але і на моры, што прывяло да ўзмацнення флатоў ўсіх ваюючых бакоў, прыняцця на службу карсараў і капераў. У гэты час Жыгімонт II пачынае ажыццяўленне канцэпцыі «*dominium maris Baltici*», згодна з якой Балтыйскае мора зачыняецца для руска-еўрапейскай, у тым ліку руска-французскай, гандлю [12, с. 374–502; 9, с. 170–175].

Такое рашэнне было прынята ва ўмовах цяжкага крызісу, у які ўступіла Вялікае Княства Літоўскае: вайна з Рускай дзяржавай паказала слабую баяздольнасць літоўскага войска. У 1563 г. войскі Івана Грознага (1533–1584) узялі Полацк, а рэванш на Уле 26 студзеня 1564 г. не прынес літоўскаму боку значных вынікаў [10, с. 243–265]. Жыгімонт II падазраваў, і не без падстаў, заходнееўрапейскае купецтва ў забеспячэнні рускай арміі кантрабанднай зброяй і боепрыпасамі праз гандаль у Нарве. Блакаду «нарвскага плавання», якая суправаджалася рабаваннямі заходнееўрапейскіх судаў, у тым ліку і французскіх, варта разумець як спробу спыніць гэты кантрабандны гандаль [8, с. 171].

Калі ў першай палове дзесяцігоддзя ўплыў польскага каперства на Балтыйскім моры быў даволі слабым, то да часу вясны-лета 1568 г., сітуацыя змянілася. У лісце каралю Карлу IX ад 12 чэрвеня 1568 г. Данзэ пісаў: «у распараджэнні караля Польшчы больш за трыццаць марскіх судаў, вельмі добра ўзброеных, як кажуць, не каб шкодзіць каралю Швецыі, але каб рабаваць купцоў, якія адпраўяцца ў Нарву. Па чутках, у апошнія дні яны захапілі чатыры англійскія і фламандскія караблі і

спалілі яшчэ адзін, які паспрабаваў абараняцца; так што, па-відаць, ніхто не зможа дабрацца да Нарвы, не падвергнуўшыся сур'ёзнай і відавочнай небяспекі» [1, с. 337]. Але, нягледзячы на ўсе небяспекі і просьбы польскага караля, французскія негацыянты працягнулі плаваць у рускую Нарву аж да яе захопу шведамі ў 1581 г. [2, с. 11]

Акрамя Івана IV і Жыгімонта II, уплывовымі гульцамі на Балтыцы ў 1560-я г. былі дацкі кароль Фрэдэрык II (1559–1588) і шведскі кароль Эрык XIV (1560–1568). Паміж іх дзяржавамі і вяліся асноўныя баявыя дзеянні ў ходзе Паўночнай Сямігадовай вайны, падставай для якой стала тое ж, што выклікала масу спрэчак паміж французскім і польскім каралеўскімі дварамі: свабода «нарвскага плавання». Шведскі бок выступаў за блакаду Нарвы, Дацкі – за «*mare liberum*» [10, с. 283].

Дзве вайны, якія вяліся адначасова, стварылі складаны клубок варожых і саюзніцкіх узаемаадносін. У 1562 г. дацкаму каралеўству і Рускай дзяржаве ўдалося ўстанавіць сяброўскія адносіны, уладзіўшы супярэчнасці з нагоды лівонскіх зямель і заключыўшы дагавор па развіцці гандлёвых сувязяў [6, с. 75–80]. Саюзнікам Даніі ў Паўночнай Сямігадовай вайне выступіла Польшка-Літоўская дзяржава, якая другі год знаходзілася ў стане вайны з дзяржавай цара Івана IV. У 1567 г., будучы адным з галоўных праціўнікаў «нарвскага плавання», на перамовы з рускім царом адважыўся Эрык XIV, паспрабаваўшы дамовіцца аб альянсе паміж двума дзяржавамі [12, с. 496]. Шведскі кароль відавочна хацеў засцерагчы свае ўладанні на ўсходзе, каб развіць поспех на захадзе супраць Даніі. Пасля «катастрофы пры Вісбі» дацка-любекскі флот быў разбіты нашчэнт: Швецыя панавала на моры і з'явілася магчымасць цалкам пераклучыцца на сухапутныя баявыя дзеянні. Неабходна было развіваць наступ і ў лівонскіх землях супраць Літвы [10, с. 285]. Зразумела, што канфрантацыя з Масквой Стакгольму відавочна была ні да чаго. Францыя ж бачыла сябе ў ролі пасярэдніка паміж ваюючымі бакамі, імкнучыся да іх хутчэйшага прымірэння, хоць у пытанні «нарвскага плавання» ўстала на бок Даніі і Любека, жадаючы працягнуць выгадную для сваіх негацыянтаў гандаль з Рускай дзяржавай [16, р. 47–67].

У такой канфігурацыі інтарэсаў бакі апынуліся да лета 1568 г., калі было напісана пасланне Жыгімонта II Карлу IX. Яно змяшчае некалькі сюжэтаў. Першы тычыцца галоўнай мэты місіі французскага пасла Шарля дэ Данзэ ў 1560-я г., паўнамоцтвы якога выйшлі далёка за межы Даніі і распаўсюдзіліся на ўсю Балтыку: ўрэгулявання супярэчнасцяў, якія прывялі да Паўночнай Сямігадовай вайны, і заключэння міру паміж Даніяй, Польшчай, Любекам і Швецыяй. Другі складаецца ў тлумачэнні прычын, звязаных з захопам і разрабаваннем французскага гандлёвага судна, якое ішло у рускую Нарву, польскімі каперамі. Нарэшце, трэці сюжэт заключаецца ў прадстаўленні польскіх аргументаў аб небяспецы гандлю з Рускай дзяржавай у сувязі з кантрабандай туды зброі і боепрыпасаў, а таксама рашэнні Жыгімонта II забараніць нарвскую навігацыю, выкарыстоўваючы для гэтага ваенны флот.

У канцы паслання польскі кароль дае абяцанне французскаму манарху даслаць пасольства для вырашэння ўсіх ўзніклых супярэчнасцяў. Аднак, абяцаны Жыгімонтам II пасол, так і не быў адпраўлены ў Францыю. Гэта даказвае шэраг лістоў Данзэ, адрасаваных да Карла IX [1, с. 337, 339, 340]. Польскі кароль відавочна не збіраўся дамаўляцца аб умовах, пры якіх руска-французская гандаль у Нарве набыла б легітымны характар.

Такім чынам, пасланне Жыгімонта II Карлу IX з'яўляецца каштоўнай гістарычнай крыніцай, чыё значэнне цалкам раскрываецца ў кантэксце дыпламатычнай карэспандэнцыі Балтыйскіх войн перыяду 1560-х г.

1. Виане, Б. Путешествие Жана Соважа в Московию в 1586 году / Б. Виане. – М. : Новое лит. обозрение, 2017. – 505 с.
2. Жордания, Г. Очерки из истории франко-русских отношений конца XVI и первой половины XVII вв. / Г. Жордания. – Ч. 1. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. гос. ун-та, 1959. – 382 с.
3. Любович, Н. Н. История реформации в Польше. Кальвинисты и антитринитари (по неизданным источникам) / Н. Н. Любович. – Варшава : Тип. Земкевича и Ноаковского, 1883. – 348 с.
4. Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация / под ред. Ю. Досси, В. В. Шишкина. – СПб. : Евразия ; М. : ИД Клио, 2015. – 352 с.
5. Российская национальная библиотека. Отдел рукописей. Коллекция автографов П. П. Дубровского. – Авт. 62, № 61.
6. Русская историческая библиотека. – Т. 16 : Русские акты Копенгагенского государственного архива, извлеченные Ю. Н. Щербачевым / под ред. И. А. Бычкова. – СПб. : Печатня С. П. Яковлева, 1897. – 951 с.
7. Рябов, С. М. Послание Сигизмунда II Августа французскому королю Карлу IX Валуа: борьба за торговлю на Балтике при Иване Грозном / С. М. Рябов // Quaestio Rossica. – 2022. – Т. 10. – № 4. – С. 1485–1498.
8. Рябов, С. М. «Эта торговля весьма удобна и приносит огромную прибыль вашим подданным и успокоение вашему королевству»: русско-французская коммерция в Нарве в условиях Балтийских войн 1560-х годов / С. М. Рябов // Средние века. – 2022. – Т. 83. – № 1. – С. 164–181.
9. Филюшкин, А. И. Первое противостояние России и Европы: Ливонская война Ивана Грозного / А. И. Филюшкин. – М. : Новое лит. обозрение, 2018. – 320 с.
10. Филюшкин, А. И. Русско-литовская война 1561–1570 и датско-шведская война 1563–1570 гг. / А. И. Филюшкин // История военного дела: исследования и источники. – 2014. – № 2. – С. 220–289.
11. Флоря, Б. Н. Планы союзов в Польше середины XVI века «*concilium nationale*» и французский пример (памяти В. Н. Малова) / Б. Н. Флоря // Средние века. – 2020. – Т. 81, № 1. – С. 116–126.

12. Форстен, Г. В. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях (1544–1648) / Г. В. Форстен. – СПб : Тип. В. С. Балашева и Ко, 1893. – 642 с.
13. Шишкин, В. В. Франко-португальская дипломатическая корреспонденция в 1550-х – 1570-х гг. (на основе автографов из Санкт-Петербурга) / В. В. Шишкин // Люди и тексты. Исторический альманах. – 2018. – № 11. – С. 177–197.
14. Шишкин, В. В. Французское королевство и Русское государство в XI–XVI веках / В. В. Шишкин, И. Шварц. – СПб. : Наука, 2021. – 310 с.
15. Lepszy, C. La Pologne et la souveraineté sur la Baltique au milieu du XVIe siècle / C. Lepszy // Revue d'histoire économique et sociale. – 1962. – Vol. 40, № 1. – P. 32–47.
16. Richard, A. Un diplomate poitevin du XVIe siècle: Charles de Danzay, ambassadeur de France en Danemark / A. Richard. – Poitiers : Imprimerie de Blais et Roy, 1910. – 246 p.
17. Serwański, M. Kandydatura francuska do tronu polskiego za panowania Zygmunta Augusta / M. Serwański // Kwartalnik Historyczny. – 1974. – T. 81. – S. 251–266.

Ушаков А.В.

КНИГА О НАРВСКОЙ ТОРГОВЛЕ «НОВГОРОДСКИХ ГОСТЕЙ» 1563–1577 ГОДОВ ИЗ АРХИВА ГАНЗЕЙСКОГО ГОРОДА ЛЮБЕКА: ПЕРВЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ¹

Изучение ганзейской торговли второй половины XVI века по сравнению с ее позднесредневековым периодом крайне осложнено отсутствием масштабных публикаций исторических источников. Кроме того, многочисленные и богатые архивные собрания бывших ганзейских городов, относящиеся к данному временному отрезку, по большей части никак не структурированы, не описаны и не обработаны, что также осложняет поиск необходимой документальной базы для исторических исследований. Безусловно, наиболее обширные архивные коллекции хранятся в Архиве ганзейского города Любека, номинально являвшегося главой всего Ганзейского союза времен позднего Средневековья и раннего Нового времени, и в контексте изучения ганзейской торговли в восточной Прибалтике наибольший интерес вызывают источники, связанные с коммерческой деятельностью «новгородских гостей» Любека (*Nowgorodfahrer*) – специализированного купеческого объединения любекских бюргеров, занимавшего видное место в ганзейской торговле на Востоке. Одним из важных источников, в котором нашла свое отражение торговая активность «новгородских гостей», является книга о специфике их торговли в Нарве в период Ливонской войны, а именно в 1563–1577 годах. В настоящем исследовании предполагается охарактеризовать репрезентативность данного исторического источника, выявить его структуру и определить дальнейшие перспективы его изучения.

Предпринимательская деятельность «новгородских гостей» Любека XV века на данный момент активно изучается [1; 2], при этом часть архива купеческого объединения, относящаяся к XVII–XVIII векам, достаточно подробно была исследована Э. Хардер-Герсдорфф во второй половине прошлого столетия [7–9]. Однако, стоит отметить, что торговля корпорации в условиях Ливонской войны на сегодняшний день остается в большей степени неизвестной, что обусловлено, в первую очередь, общей малоизученностью нововременной Немецкой Ганзы. Некоторые фрагментарные сведения о любекской торговле в Нарве можно обнаружить в работах Ф. Зиверта [12, s. 13–21] и М. Келлера [12, s. 82–86], однако источники из архива «новгородских гостей» они не использовали. Общий контекст развития Ганзейского союза в рассматриваемый период времени крайне удачно получилось установить И. А. Иванову, однако особого внимания «новгородским гостям» он также не уделял [10]. В этой связи книга о нарвской торговле «новгородских гостей» Любека может оказаться ценным источником, на основании которого представляется возможным восстановить специфику любекской торговли в Ливонии в условиях битвы за Балтику.

Обращаясь к характеристике источника, следует сразу отметить, что у книги кожаный переплет. На обложке теснение: «DES NARVASCHEN KOPMANS BOCK». На первой странице датировка «1563» и указание, что этот документ является торговой книгой нарвских купцов, которая была начата в указанном году [4, fol. 1v.]. Схематично представленную в источнике информацию можно разделить на две смысловые и текстовые составляющие, которые помещены в разных частях самой книги: первая часть написана в строгом хронологическом порядке и повествует о характере предпринимательской деятельности корпорации в указанный хронологический промежуток [4, fol. 1v.–65v.], вторая часть представляет собой многочисленные бухгалтерские подсчеты, а также крайне важную дополнительную информацию о торговле «новгородских гостей» указанного периода [4, fol. 254r.–278r.]. По всей видимости, в составлении книги в разные годы участвовало не менее пяти человек, о чем позволяют судить представленные в рукописи почерки.

Книга открывается объемным повествованием о начальном этапе Ливонской войны, которое хронологически охватывает 1558–1562 годы. В данном фрагменте подробно описаны условия, в

---

¹ Исследование выполнено за счет гранта Российского научного фонда № 23–28–00954 «Нарва в торговой стратегии Любека в контексте трансформации механизмов русско-ганзейского товарообмена времен Ливонской войны (1558–1583)», <https://rscf.ru/project/23-28-00954/>.